

**КРИТЕРІЇ, ПОКАЗНИКИ ТА РІВНІ
ЕСТЕТИЧНОГО СТАВЛЕННЯ МАЙБУТНЬОГО ДЕФЕКТОЛОГА
ДО КОРЕКЦІЙНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ПРАЦІ**

Визначено критерії естетичного ставлення майбутнього дефектолога до корекційно-педагогічної праці. Мотиваційно-ціннісний компонент позначено потребою в оволодінні естетикою праці, інтересом до неї та пріоритетом цінностей її краси; інформаційно-когнітивний – поінформованістю про естетику праці, позицією в ній та усвідомленістю її місії; рефлексивно-діяльнісний – ідентифікаційним, самоописовим вимірами та критерієм служіння естетичному ідеалу праці. Цю якість диференційовано на високий, середній та низький рівні.

Ключові слова: *естетичне ставлення, корекційно-педагогічна праця, майбутній дефектолог, критерії, показники, рівні.*

Определены критерии эстетического отношения будущего дефектолога к коррекционно-педагогическому труду. Мотивационно-ценностный компонент обозначен потребностью в овладении эстетикой труда, интересом к нему и приоритетом ценностей его красоты; информационно-когнитивный – осведомленностью об эстетике труда, позицией в ней и осознанностью ее миссии; рефлексивно-деятельностный – идентификационным, самописательным измерениями и критерием служения эстетическому идеалу труда. Это качество дифференцировано на высокий, средний и низкий уровни.

Ключевые слова: эстетическое отношение, коррекционно-педагогический труд, будущий дефектолог, критерии, показатели, уровни.

The criteria of aesthetic relation of future speech pathologist to correctional pedagogical work is grounded. In which the motivational and value components are meant by a necessity of an acquirement of aesthetics of work, interest to work and priority of values of its beauty; informational cognitive component is meant by awareness of aesthetics of work, its position in it and realization of its mission; reflexively-action component is meant by identity, self-feeder meterings and criterion of service to the aesthetic ideal of work. This quality is differentiated on a high, middle and low levels.

Keywords: aesthetic relation, correctional pedagogical work, future speech pathologist, criteria, indexes, levels.

Постановка проблеми. Фах дефектолога має соціальну значущість, оскільки передбачає величезну відповідальність за розвиток гармонійної особистості аномальної дитини. Освоєння цієї професії в системі вищої педагогічної освіти пов'язано з вирішенням численних навчально-виховних завдань. Серед них особливе місце посідає формування в студентів естетичного ставлення до корекційно-педагогічної праці, що потребує належного наукового обґрунтування його сутності й структури, пошуку відповідних критеріїв та диференціації рівнів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У дотичних до нашої проблеми дослідженнях естетичного ставлення до певних явищ, наприклад, мистецтва (Л. Аристова, С. Замашна), природи (Н. Андрієнко, М. Габітов, О. Половіна), людини (А. Лобова, Н. Могілевська, А. Яфальян), довкілля й дійсності (О. Гончарук, О. Хращевська) їхні автори традиційно виокремлюють емоційно-мотиваційний, пізнавально-оцінний та діяльнісно-творчий компоненти й відповідні критерії та показники. Стосовно різних видів естетичного (Т. Єрахтіна, С. Єрмолаєва), позитивного (В. Марущак),

відповідального (М. Левківський), ціннісного (В. Бурдун, Г. Горбенко, О. Гребенников, Ю. Лось) ставлення до праці, у тому числі й педагогічної діяльності (Е. Арішина, А. Блінова, Т. Гаппарова, З. Демченко, О. Загребельна, Н. Хвастунова) науковці зазвичай виокремлюють мотиваційний, афективний, когнітивний, аксіологічний та діяльнісний складники. Усе це можна екстраполювати на структурно-критеріальну площину естетичного ставлення майбутнього дефектолога до корекційно-педагогічної праці. Однак сукупність його критеріїв і показників доцільно визначати за дещо ширшою виміральною шкалою.

Мета статті – визначити критерії показники та рівні естетичного ставлення майбутнього дефектолога до корекційно-педагогічної праці для подальшого їх використання в емпіричній частині дослідження.

Виклад основного матеріалу. Естетичне ставлення дефектолога до корекційно-педагогічної праці позначає тонкощі емоційного відчуття й бачення ним краси трудової дії. Згідно із цим, сукупність його критеріїв доцільно визначати за мотиваційно-ціннісним, інформаційно-когнітивним та рефлексивно-діяльнісним компонентами. Обґрунтованість цієї позиції полягає в тому, що цінності, як аксіологічні форми естетики корекційно-педагогічного впливу, визначають його нормативний аспект. Усвідомлення своєї місії щодо гармонійного розвитку дітей з освітніми особливими потребами дає змогу майбутньому дефектологу прискорити особистісно-професійне зростання. Уявлення про «ідеальне професійне Я» вможливорює засвоєння естетичних зразків і моделей поведінки в корекційно-педагогічній праці. Естетична рефлексія відкриває можливості самоуправління в досягненні ціледосягнення гармонії й довершеності трудової діяльності.

Так, мотиваційно-ціннісний компонент ми позначаємо критеріями потреби (нагальна, ситуативна, перспективна) в оволодінні естетикою корекційно-педагогічної праці, естетичного інтересу (широкий, обмежений, вузький) до обраного фаху й дітей із вадами в розвитку та пріоритету (абсолютний, вибірковий, випадковий) цінностей краси корекційно-

педагогічної праці. За своїми показниками вони диференціюють естетичне ставлення на високий (ідеальне), середній (прихильне) та низький (індиферентне) рівні.

Слід зазначити, що на першому місці в ієрархії мірил мотиваційно-ціннісного компонента естетичного ставлення майбутнього дефектолога до корекційно-педагогічної праці посідає критерій потреби в оволодінні її естетикою. Обґрунтованість нашої позиції полягає в тому, що професійне самовизначення закономірно відбувається в попередньому виборі при співвідношенні різних видів діяльності з потребами, інтересами й системою цінностей.

Як внутрішній збудник активності, потреба майбутнього дефектолога в оволодінні естетикою корекційно-педагогічної праці постає сегментом його внутрішнього світу. Процес її задоволення передбачає досягнення особистістю певної мети, тобто творення образу довершеності результатів трудової діяльності. Ураховуючи те, що внутрішньою причиною активності особистості є потреби, котрі породжують мотиви, а мотиви – цілі, дії, результати, доцільно оперувати поняттям вищих потреб, які А. Маслоу називає потребами зростання [10, с. 8]. Саме вони знаходять своє вираження в меті досягнення естетики (краси, порядку, довершеності) корекційно-педагогічної праці дефектолога.

Отже, підґрунтям естетичного ставлення майбутнього дефектолога до корекційно-педагогічної праці є потреба в оволодінні досконалістю, котру можна диференціювати за параметрами нагальності (виникає як термінова необхідність), ситуативності (породжується залежно від обставин) і перспективності (може сформуватися лише в майбутньому). За В. Бутенком, естетична потреба належить до сфери духовності [3]. Тому в контексті специфіки праці дефектолога вона є найгуманнішою з усіх людських потреб, адже позбавлена утилітарного сенсу й безкорислива. Прагнучи її задовольнити, він закономірно виявляє естетичний інтерес до цього виду трудової діяльності й дітей із вадами психофізичного розвитку, що відбувається способами естетичного відображення й перетворення. Перший із них за своєю сутністю є

споглядально-оцінним (те, що сприймається, зіставляється з потребою); другий – предметно-дієвим (намагання вдосконалити те, що не задовольняє). Вони, насамперед, стосуються емоцій дефектолога, звернених до струн дитячої душі через сформоване естетичне почуття, що є реакцією (жаль, захоплення, радість тощо) на найвищу цінність людини (такої, якою вона є) у формі оцінки.

Загальноновизнано поділяти інтереси на: безпосередні й опосередковані щодо засобів їх формування; широкі й вузькі, глибокі й поверхневі за обсягом; активні й пасивні за рівнем їхньої дієвості; епізодичні й стійкі як частоти вияву. У контексті нашого дослідження критерій естетичного інтересу до корекційно-педагогічної діяльності та дітей із вадами в розвитку диференційовано за показниками його меж – ширини, обмеженості й вузькості.

Варто підкреслити, що естетичний інтерес як потреба в сприйнятті й досягненні краси корекційно-педагогічної дії дефектолога чи зорієнтованість його на певні способи її задоволення передбачає високий рівень духовного розвитку, у надрах якого виникає «естетична допитливість» на теренах подиву. У психології це поняття ототожнюється з питанням «що це?» або «хто це?». Сам же процес усвідомлення естетичного інтересу коливається від короткочасної реакції, викликаной новизною чи яскравістю вражень від зовнішнього й внутрішнього обліку й поведінки дитини із психофізичними вадами, до жагучого прагнення долучитися до прекрасного, пізнати й змодельовати його. Однак для цього необхідно володіти особливою здатністю – синестезією (із грецьк. *Synáisthesi* – одночасне відчуття), тобто вмінням співвідносити образи різних модальностей сприйняття (слухової, зорової, дотикової тощо) і створювати естетично-ціннісні асоціації предметів і явищ корекційно-педагогічного процесу. За таких умов естетичний інтерес постає актом, спрямованим на отримання певної інформації щодо цінностей краси корекційно-педагогічної праці.

Отже, естетичний інтерес виражений вибірковою спрямованістю дефектолога на об'єкти прекрасного в трудовій діяльності, які мають для нього естетичну значущість, цінність і практичну необхідність. При цьому надання

пріоритету (із лат. *prior* – перший, старший) естетичним цінностям корекційно-педагогічної праці має для нього вирішальне значення, оскільки відповідає його актуальним потребам та ідеалам.

У професійному контексті можна виокремити кілька пріоритетів цінностей краси корекційно-педагогічної праці дефектолога :

1) цільовий – зорієнтованість навчально-виховного процесу на гармонію взаємин із дітьми та цілепокладання щодо виправлення, коригування й гармонізацію їх особистісного й психофізичного розвитку;

2) духовний – любов до дітей та обраного фаху, повага їхньої особистості та індивідуальної унікальності;

3) комунікативний – педагогічний такт, артистизм, толерантність;

4) особистісний – гуманізм, доброзичливість, милосердя, співчутливість, урівноваженість.

Слід зазначити, що в реальній практиці дефектолога окреслені пріоритети диференціюються за параметрами їхньою абсолютності, вибіркочості або випадковості, що безпосередньо пов'язано з інформаційно-когнітивним компонентом естетичного ставлення майбутнього дефектолога до корекційно-педагогічної праці. У цьому складнику перше місце посідає критерій його поінформованості про її естетику, котра за своїми параметрами може бути широка, звужена й обмежена. Виокремлення цього критерію пояснюється тим, що дефектолог у своїй роботі має володіти значним обсягом естетичної інформації й завжди тримати її наготові для виконання діагностичної функції в професійній діяльності. З огляду на це, дефектолог має сформувати банк інформації про естетику предметів, засобів, суб'єктів тощо, охоплених трудовою діяльністю. Завдяки цьому він спроможний буде однозначно відповісти на запитання: що й навіщо вивчати в естетичному обліку педагогів і вихованців; за якими показниками це робити; якими методами користуватися; де і як використовувати результати інформації про естетику корекційно-педагогічної праці; за яких умов діагностика, корекція й терапія органічно ввійдуть до цілісного навчально-виховного процесу.

У дослідженні М. Караваєва доведено, що інформація є необхідний, початковий, зовнішній чинник процесу пізнання, який існує в двох видах: а) первинна інформація про впорядковані структури неживої й упорядковане розмаїття живої природи; б) вторинна інформація, що постає змістом усієї соціокультурної дійсності й виражається як у мові (вербальній і невербальній), так і в різних артефактах (знаряддя праці, техніка, твори мистецтва тощо) [9]. Якщо взяти до уваги другий тип пізнання та положення теорії особистості про те, що людина неодмінно є суб'єктом спілкування, пізнання й праці (Б. Анан'єв) і виявляється в системі ставлення до суспільства, інших людей, до себе й до праці (В. М'ясищев), то розвиток у майбутнього дефектолога здатності до гнучкого використання естетичної інформації в процесі корекційно-педагогічної діяльності залежить від багатства джерел, з якої вона черпається. Такими джерелами є література, засоби масової інформації, мистецькі твори й безпосередньо навчально-виховний процес. Активне користування цими джерелами зумовлює вироблення певної естетичної позиції (конструктивної, консервативної чи нейтральної) дефектолога в корекційно-педагогічній праці.

Категорію естетичної позиції можна тлумачити як певний обсяг знань та стиль мислення особистості щодо краси й довершеності певних явищ і предметів. Таке узагальнене розуміння цього терміну тотожне естетичному світогляду, сутність якого складають знання, погляди, переконання, ідеали.

За твердженням В. Бутенка, «суть естетичного світогляду полягає в тому, що головною його ідеєю є прагнення людини сприймати й оцінювати предмети, явища, процеси навколишньої дійсності з урахуванням того, наскільки вони відповідають естетичним поняттям» [2, с. 271]. Згідно із цим, естетичне ставлення дефектолога до корекційно-педагогічної праці можна розглядати як певну оцінку цієї ергатичної системи з позиції прекрасного або потворного, піднесеного чи комічного. Завдяки цьому формуються естетичні уявлення й знання у формі образів, у яких узагальнено характерні ознаки потрібної педагогу досконалості. Результат такого оцінного процесу відображається в

естетичних судженнях, що стимулює глибоке усвідомлення естетико-корекційної місії праці дефектолога.

Отже, ідеальною формою естетичного ставлення дефектолога до корекційно-педагогічної праці ми пропонуємо вважати його «людинотворчу місію» у високому сенсі цього слова. Адже місія справжнього педагога, як стверджує, Н. Волкова, – це не лише його власні інтереси, мотиви, плани. Він є посередником між дітьми та системою ідей, традиціями, культурою свого народу й людства. Його обов'язок – виховувати гідних людей, здатних примножувати здобутки людської цивілізації [5, с. 5].

Для дефектолога місія – це завжди односпрямований процес від себе до іншого – людини, дитини, суспільства, держави, світу, а в контексті місії – спасіння, захисту, корекції й терапії. Місія майбутнього дефектолога припускає усвідомлення (глибоке, часткове, слабке) його естетико-корекційної ролі в праці, що стає пунктом відліку свого «Я», своєї приналежності до цього фаху, очікування катарсичних, гедоністичних, сугестивних і терапевтичних перспектив у царині цієї професії.

Щоб майбутній дефектолог був здатним виконувати свою професійну місію, його естетичне ставлення до корекційно-педагогічної праці має характеризуватися певними критеріями й показниками рефлексивно-діяльнісного компонента, перше місце в якому посідає ідентифікаційний критерій, тобто ототожнення себе з естетичним еталоном фахівця-дефектолога. Обґрунтованість його виокремлення полягає в тому, що в соціальній стратифікаційній системі фах дефектолога за своїм змістом і умовами праці істотно відрізняється від інших споріднених професій. При цьому особливе значення набувають кваліфікаційні вимоги до особистості майбутнього дефектолога. Однак, якими б вони не були в той чи інший період розвитку системи освіти України, обираючи корекційно-педагогічну місію майбутньої професійної діяльності, особистість неодмінно ототожнює себе зі взірцем фахівця цієї галузі. Тому ідеальну форму естетичного ставлення майбутнього дефектолога до корекційно-педагогічної праці ми розглядаємо не як даність, а

як заданість, як «можливе Я». Уявлення про «ідеальний образ досконалого Я», яке в онтогенезі першопочатково є зовнішнім і соціальним, а вже потім стає внутрішнім [1]. Це дає підставу визнати схожість «ідеального Я» із професійною ідентичністю за своїм походженням і роллю детермінації з адаптивною чи нормативною активністю.

Таким чином, ідентифікаційний критерій естетичного ставлення майбутнього дефектолога до праці безпосередньо пов'язаний із процесом ототожнення (одержиме, сконцентроване, помилкове) себе з естетичним еталоном фахівця-дефектолога, перебіг якого відбувається під впливом авторитетної для нього особистості, котра, за І. Зязюном, «уміє залучати до процесу педагогічної дії позитивні почуття прекрасного й піднесеного, рідше – комічного, наповнюючи дію потребою-спонукою кожного учня до набуття статусу суб'єкта педагогічної діяльності» [7, с. 21]. Саме на цій основі формується стратегія професійного самозростання майбутнього дефектолога, що в процесі навчання й виховання у ВНЗ має наповнюватися широким можливостями для оволодіння естетичними функціями й засобами корекційно-педагогічної праці – діагностичними, комунікативними, мистецькими, терапевтичними тощо.

Специфічне бачення майбутнім фахівцем цілей і предметної області своєї праці, надання значущості для себе професійної діяльності прямо пов'язані з функціями сприйняття, інтерпретації й антиципації інформації. Особливе місце в цьому рефлексивному за своєю сутністю процесі посідає акт самоопису здатності до виконання естетичних функцій корекційно-педагогічної діяльності, котрий за своїми параметрами може бути збагачений, обмежений чи збіднений.

Самоопис – це словесний самозвіт людини (іншій особі), що виражає усвідомлення своїх дій і зміст переживань. Він співвідноситься з показниками самоспостереження, самопізнання й самоаналізу й обговорюється для здобуття знань про власні спроможності в тій чи іншій галузі діяльності. У його змісті відтворюється інформація в дієслівних чи прикметникових модальностях,

наприклад, «хочу», «є», «можу», «відчуваю», «гадаю» тощо. Але в будь-якому разі тут мають місце естетико-емоційні оцінки, що відображають вибіркове ставлення людини до змісту інформації за шкалою «гарно – погано», «прекрасно – потворно», «подобається – не подобається».

Маючи на меті гармонійний розвиток особистості як синтез усіх багатств людської культури, дефектолог має працювати на майбутнє. Адже, як зазначав В. Кан-Калик, у праці вчителя завжди міститься гуманістичне, загальнолюдське начало. Свідоме його висунення на перший план, прагнення служити майбутньому характеризували прогресивних педагогів усіх часів [8, с. 148]. Зважаючи на це, у рефлексивно-діяльнісному компоненті естетичного ставлення майбутнього дефектолога до корекційно-педагогічної праці є підстави виокремити критерій служіння естетичному ідеалу гармонійного розвитку дитини. За своїм характером воно може бути альтруїстичне, вимушене чи супротивне.

Якщо майбутній дефектолог справжній альтруїст, то він неодмінно бачить естетичний зміст корекційно-педагогічної праці, у якій краса відіграє роль дива, що ототожнюється з мистецтвом, здатного гармонізувати особистість дитини.

Поняття «ідеал» (із грецьк. вид, образ, уявлення) С. Гончаренко трактує як уявлення про найвищу досконалість, яка як взірєць, норма й найвища мета, визначає певний спосіб і характер дії людини [6, с. 139]. Як бачимо, ідеал у своєму загальнозживаному сенсі – це найвища міра чогось цінного для людини, завершений стан певного явища. У гносеологічному аспекті він позначає істину, в естетичному – прекрасне, а в етичному – досконалість.

Для майбутнього педагога-дефектолога естетичний ідеал всебічного й гармонійного розвитку дитини постає найвищим об'єктивним критерієм її оцінки. За Г. Ващенко, гармонійність – це певна цілісність особистості, при якій кожна її здібність посідає те чи інше місце в зв'язку з її роллю в житті й діяльності [4, с. 183]. У реалізації виховного ідеалу видатний педагог убачав завдання щодо інтелектуального, морально-релігійного, естетичного та

фізичного розвитку людини. Служіння дефектолога такому ідеалу охоплює естетику побуту, любов і розуміння краси природи, формування творчості здібностей, корекцію й терапію психофізичних вад дітей. Покладання ним на себе такого обов'язку й виконання естетичних функцій професійної діяльності зумовлює певний рівень естетичного ставлення до корекційно-педагогічної праці.

Висновок. Структура естетичного ставлення майбутнього дефектолога до корекційно-педагогічної праці складається з мотиваційно-ціннісного, інформаційно-когнітивного та діяльнісно-рефлексивного компонентів. Перший із них позначається потребою в оволодінні естетикою корекційно-педагогічної праці, естетичним інтересом до неї та дітей із вадами в розвитку, а також пріоритетом цінностей її краси; Другий – поінформованістю про естетику корекційно-педагогічної праці, естетичною позицією в ній та усвідомленістю її естетико-корекційної місії. Третій – ототожненням себе з естетичним еталоном фахівця-дефектолога, самоописом здатності до виконання естетичних функцій корекційно-педагогічної праці й критерієм служіння її естетичному ідеалу та гармонійного розвитку дитини. Кожен із них має свої параметри виміру, завдяки чому естетичне ставлення майбутнього дефектолога до корекційно-педагогічної праці диференційовано на високий (ідеальне), середній (прихильне) та низький (індиферентне) рівні.

Перспектива подальших досліджень. На основі окреслених компонентів, критеріїв, показників та рівнів естетичного ставлення до корекційно-педагогічної праці потрібно провести діагностику сформованості цієї якості в студентів.

Список використаних джерел:

1. Бернс Р. Развитие Я-концепции и воспитание / Р. Бернс. – М.: Просвещение, 1986. – 422 с.
2. Бутенко В. Г. Естетичний світогляд та його структура / В. Г. Бутенко // Актуальні проблеми державного управління, педагогіки та психології. Збірник

наукових праць Херсонського національного технічного університету. – Херсон: ХНТУ, 2009. – Вип. 1. – С. 267–271.

3. Бутенко В. Г. Педагогические основы формирования у старшеклассников эстетического отношения к искусству: автореф. дис. на соискание ученой степени д-ра пед. наук, спец.: 130001 – «Теория и история педагогики» / В. Г. Бутенко. – К., 1992. – 44 с.

4. Ващенко Г. Виховний ідеал / Г. Ващенко. – Полтава: Полтавський вісник, 1994. – 190 с.

5. Волкова Н. П. Педагогіка : посібник / Н. П. Волкова. – К.: Академія, 2003. – 420 с.

6. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / С. У. Гончаренко. – К.: Либідь, 1997. – 376 с.

7. Зязюн І. А. Естетичні засади розвитку особистості // Мистецтво у розвитку особистості: монографія / І. А. Зязюн; за ред., передмова та післямова Н. Г. Ничкало. – Чернівці: Зелена Буковина, 2006. – 224 с.

8. Кан-Калик В. Педагогическое творчество / В. Кан-Калик, Н. Никандров. – М. : Педагогика, 1990. – 168 с.

9. Караваев Н. Л. Знание и информация как необходимые компоненты познавательного процесса: взаимоотношения и взаимопереходы: автореф. дис. на соискание ученой степени канд. философ. наук, спец.: 09.00.01 – «Онтология и теория познания» / Н. Л. Караваев. – Киров, 2009. – 22 с.

10. Маслоу А. Мотивация и личность / А Маслоу; [пер. с англ.]. – СПб.: Евразия, 1999. – 479 с.